

egyetlenegy város, s nemcsak városon, hanem falun is játszódnak történetstilánkok. Ugyancsak az elmondottakból következik, hogy szerintünk nincs a regénynek egyetlen, az egészet egybefogó fő motívuma se. A nyúl motívuma például, mint a tenyészszerű lét, szapora párzás, oktalan szaporodás, félszegség szinonimája, többször felbukkan ugyan, de leszűkítené a regény oly sokféle gazdagságát, ha fő motívumként értelmeznénk. Oszthatatlanul több szólamú regény a *Família* tartalmilag és stilisztikailag egyaránt, amelyet a költői indulat és az epikus irónia szüntelen vibrálása forrósít át. Ez az intenzitás teszi időszerűvé és értékessé is. Mert a *Família*, mint annyi más mai regény, egy letűnt kor világát idézi meg (hiányzó), történelmi tudatunkat alapozza a maga eszközeivel, s ebben a funkciójában is kivételesen jelentős munka.

JUHÁSZ Erzsébet

AMI A HALLGATÁST MEGELŐZTE

Varga Zoltán: *Tücsök a hangyabolyban*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

A parabola Varga Zoltán kedvelt írói közlésformája. Ezt azzal is bizonyítani lehet, hogy 13 parabolát tartalmazó legújabb kötetének novellái közül az első még 1968-ban készült, az utolsó pedig 1978-ban. Tehát tíz éven át folyamatosan írta paraboláit, nyilván azért, mert ezt a formát tartotta legalkalmasabbnak mondanivalója közlésére. Az írássok java része a hetvenes évek derekán született és jelent is meg. Szerepük Varga Zoltán művészetében igen fontos.

Ez ideig is közölt parabolákat. Az 1971-ben megjelent *Eláll az eső* című novellakötetének harmadik ciklusa is ilyen típusú írásokat tartalmaz. Néhányban a társadalmi közeg kevésbé definiált vagy erősen elmosódott, de kettőben nagyon is konkrét: a Diogenészről, illetve a Nátánról szóló írásokban. Ezekben alakította ki közismert történelmi-parabelikus műfaját és nyomban rendkívül magas színvonalon. Főként a Nátánban. Már akkor kiderült azonban, hogy a moralizáló parabola csak akkor lehet hatásos és egyértelmű, ha konkrét társadalmi háttere van. A Diogenész—Nátán vonal logikus folytatása a *Hallgatás* című kötet elbeszéléssorozata. Ezekben, de főként a címadó írásban, Varga Zoltán a modern európai irodalom nyelvén és szintjén szólalt meg.

Ennek alapján állíthatjuk, hogy a hetvenes években Varga Zoltán egészében a parabolaforma vonzáskörében alkotott. Ez sem véletlen, hiszen Varga Zoltán moralizáló író, akit elsősorban az erkölcsi problémák érdekelnek, a válságesegek, az emberi magatartásformák megnyilatkozásai a kritikus pillanatokban, a társadalom és az egyén viszonylatai.

Már korábbi paraboláinak olvasásakor is meg kellett tanulni a „sorok között” olvasni, hiszen a történelmi parabola-példázatok korunkról valló moralizáló írások.

A *Tücsök a hangyabolyban* 13 tanmeséjének művészi értéke azonban elmarad a Diogenész—Nátán—Hallgatás vonal formai-tartalmi színvonalától. Ennek a vonulatnak a visszfényében a most megjelent parabolák „ujjgyakorlatnak”, halvány próbálkozásnak, néha önismétlésnek tűnnek. Előtanulmányoknak tekinthetjük őket a később megírt tökéletesebb változatokhoz. Most, e „melléktermékeket” olvasva derül ki, hogy a sikeres parabolához nem elég az erkölcsi jelenség felismerése. Megfelelő társadalmi-történelmi háttérrel is kíván, mert a magára maradt gondolat, a csupasz erkölcsi példázat egyszerű konstrukció marad. Erre, igaz, már az *Eláll az eső* harmadik ciklusának olvasásakor is felfigyelhettünk. A *Tücsök a hangyabolyban*, úgy tűnik, az elsődleges ráérzések irodalmi lecsapódásai, míg a Diogenész—Nátán—Hallgatás vonal termékei jóval elmélyültebb, tudatosabb és meggyőzőbb alkotások, bár a témakör és a belőle leszűrhető írói üzenet szinte változatlan. Ezt bizonyíthatja a parabolák mondanivalójának alábbi összefoglalása.

A Züm címűt nem számítva, igen rövid írások ezek. Kitalált állatmesék, közismert mesék újrafogalmazásai, meghatározatlan környezetben lejátszódó fantasztikus-groteszk történetek követik egymást a könyvben. A Lovasok a faluban viszont történelmi parabola. A szerző vagy monológot mondhat hőseivel, vagy stendhali tükröt tart a világ elé, de a tükrökben természetesen csak az látszik, amit ő láttatni akar, mégpedig a parabola játékszabályai szerint. Írástechnikájának talán legjellemzőbb vonása, hogy minden novella tartalmaz egy-egy kulcsmondatot, amelyben sommásan közli a felvetett erkölcsi jelenség (vélt) lényegét. Így például a már említett Zümben az eltévedt méh egyszerre fél és örül a váratlan szabadságnak, egyszeriben nem látja értelmét addigi, csak engedelmességéből és munkából álló életének. A „megtévedt” méh nézőpontjából megírt novella az egyén lázadását példázza az individuális elfojtó életforma ellen. Az egér és az oroszlán példázat arra, hogy a hatalom retteg saját gyengeségétől. A címadó parabola igen összetett jelenségeket elemez. A hangyabolyban „alkalmazott” tücsök szabadon csapongó muzsikája bomlasztóan hat a bolyra, ezért fellázadnak ellene, mert „nem azért fogadták be, hogy úgy táncoljanak, ahogyan (a tücsök) fütyül, hanem úgy fütyüljön, ahogyan nekik, hangyáknak táncolni köteleességük”. A szabad alkotás jogától megfosztott tücsök a halált választva távozik a hangyák világából. A Kalásztragédia magasra nőtt búzakalásza az igazság és a szépség megszállottjaként informálja társait a világról, kötelességének tartja, hogy „továbbítsa tapasztalatait” azoknak, akiknek nem adatott meg a „messze nézés” képessége. De társai éppen ezért vetik meg, nem hisznek neki, s a magasra nőtnek rá kell jönnie, hogy a befogadatlan igazsághirdetésnek nincs ér-

telme. Nyilván a látnoki képességekkel rendelkező, a valóságot kendőzetlenül bemutató magányos művész tragédiája rejtőzik a parabola mögött. Az igen gúnyos hangnemben megfogalmazott (új) mese A mostoha tükréről különös ellentmondást idéz: a hatalom megköveteli a tükörtől a leplezetlen valóság bemutatását, ugyanakkor képtelen elviselni a valóság „tükrözését”. A király és a gonosz törpe története szintén a hatalom és a szabad alkotás közötti ellentmondásos viszonyt rajzolja meg, míg a Királydrámában a hatalom és az egyén mellett a hatalom közvetítői is fellépnek, hogy a sugallott eszméket képviselve manipuláljanak a tömegekkel. Ehhez kötődik a Kalifa ítélete is, amelyben a szerző derűs hangon számol be arról, hogyan fedezi fel a hatalom a közvetítők káros ténykedését és bünteti meg őket. A további öt írás mai környezetben játszódó „realista” történet (kivétel a Lovasok a faluban), bár a helyet és az időt itt sem konkretizálja a szerző. A Kuncogók a ködben azt feszegeti, helyes-e a hatalom által kijelölt út vak követése és megengedhető-e a kiválás. Az Áprilisi tréfa azok vesztét mutatja be, akik nem hiszik el, hogy a múlt erői feltámadhatnak. Az Álarcosok az egyediről és az egyéniről valamilyen eszme érdekében történő lemondás veszélyéről szól. A Lovasok a faluban című novellában az abszurd rendszabályok kibocsátása a még kételkedők felkutatását célozza. Az Idegenben nehezen követhető és érezhetően csinált okfejtése a bűn és a bosszú összefüggéseit boncolgatja.

A fentiekből kitűnik, hogy a novellák többségének alaptémája a hatalom és az egyén különböző viszonylatai. De a novellák megmaradnak az erkölcsi problémák jelzésénél, semmiféle megoldást nem kínálnak fel, ellentétben a *Hallgatás* novelláival, melyekben a konkrét társadalmi és történelmi háttér hatására az egyén lázadásának lehetünk tanúi. A *Tücsök a hangyabolyban* írásai inkább a szerző aggodalmát kifejező jelzések. Művészi értékük ezért vitatható, már csak azért is, mert sok helyütt „tanmesékké” válnak, de megismerésük elkerülhetetlen állomás Varga Zoltán írói fejlődésének megértéséhez.

VARGA István

A HUMÁNUM NEVÉBEN

Holti Mária: *Égi fuvarok*. Forum Kiadó, Újvidék, 1980

Aki a mai művészek között nem rugaszkodik túlságosan messzire az antropocentrizmustól, annak is csak elvétve kiegyensúlyozott a hangja. A külső és a belső idő egyensúlya megbomlik, az ábrázolás tárgyát a teremtés tárgya szorítja ki, a lehetetlen pedig a lehetséges fölött diadalmaskodik. Az írók türelméből olykor csak félig futja az élettapasztá-